

УДК 796.011.3:316.61–057.87

Іван Ополонець

Інтеграція студентів в освітнє середовище університету в процесі фізичного виховання

Східноєвропейський національний університет Лесі Українки (м. Луцьк)

Постановка наукової проблеми та її значення. Навчання у вищому навчальному закладі – важливий період формування особистості студента та становлення його як висококваліфікованого фахівця з вищою освітою. Один зі шляхів досягнення цієї мети вбачається в забезпеченні успішності інтеграції студентів до освітнього середовища університету. Завдяки цьому створюються сприятливі умови для повноцінного виростання молоддю комплексу умов, засобів і ресурсів, якими володіє освітнє середовище для особистісного та професійного розвитку. Не менш важливим позитивним результатом інтегрованості студентів має стати подолання невідповідностей між їхніми потенційними можливостями й вимогами освітнього середовища, що можуть спричинити появу дезінтеграційних процесів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Огляд останніх досліджень [1; 13] указує на те, що процес інтеграції інтерпретується як активне включення особистості в усі сфери життєдіяльності суспільства та реалізується в міжособистісній взаємодії, спільній діяльності, прийнятті норм, цінностей та стандартів суспільства, що загалом забезпечує єдність особистості й суспільства. Ці дослідження охоплюють здебільшого проблеми інтеграції студентів з особливими потребами до середовища вищого навчального закладу.

Однак у цих дослідженнях недостатньо висвітлені особливості інтеграції студентів до освітнього середовища, що розкривали б її сутність. Малорозглянутою також залишається роль фізичного виховання в оптимізації інтеграції студентів до освітнього середовища університету як однієї з ключових сфер розвитку їхніх особистостей якостей та професійного становлення.

Завдання дослідження – визначити сутність інтеграції студентів до освітнього середовища університету.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Інтеграцію, або «включення», студентів до освітнього середовища університету в процесі фізичного виховання розглядатимемо в контексті процесу соціалізації. Ця позиція ґрунтується на визнанні того, що освітнє середовище є частиною соціального, процес входження до якого позначається поняттям «соціалізація» та відбиває всю його складність і багатоаспектність.

Проблему соціалізації вивчає багато наук, зокрема соціологія, соціальна психологія, педагогіка, філософія та ін. Вона вже встигла стати міждисциплінарною категорією. У зв'язку з цим різноманітність методологічних підходів до вивчення зазначеного поняття призвела до появи неоднозначності в його трактуванні.

Мартинюк та співавтори подають найбільш поширені визначення, за якими соціалізація – це [8, 16]:

- розвиток людини як соціальної істоти, становлення її як особистості;
- процес входження індивіда в суспільство через різні спільноти, колективи, групи, завдяки засвоєнню норм, цінностей, ідеалів за допомогою виховання та навчання;
- процеси, завдяки яким люди навчаються жити сумісно й ефективно взаємодіяти один з одним, а також якості, яких людина набуває сьогодні;
- двосторонній процес, що включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду за допомогою входження в соціальне середовище, із другого – активне відтворення системи соціальних зв'язків індивіда за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище.

Те, що соціалізація має активний, діяльнісний характер, є загально визнаним і вільне функціонування індивіда в суспільстві – головний критерій її успішності. Основа механізму соціалізації – активно-перетворювальна діяльність людини, за допомогою якої здійснюється її включення в суспільне життя та культуру, установлення соціальних зв'язків, засвоєння способів практичної діяльності, становлення свідомості, самосвідомості й систем соціальної орієнтації [9].

Специфікою соціалізації в освітньому середовищі університету є те, що вищезазначені процеси здійснюються цілеспрямовано та планомірно, тобто відповідно до певної мети й у конкретному соціальному інституті, реалізація яких є запорукою інтеграції студентів не лише до освітнього, а й до соціального середовища. Сферою соціалізації в цьому випадку виступає саме освітнє середовище, у якому основними формами та провідними механізмами соціалізації студента є виховання й навчання [4].

Виховання в широкому соціальному значенні найчастіше розглядається як керований процес соціалізацією. У цьому аспекті Ортинський зазначає, що «вихованню властиві дві основні функції: упорядкування всього спектра впливів (фізичних, соціальних, психологічних та ін.) на особистість і створення умов для пришвидшення процесів соціалізації з метою розвитку особистості. Відповідно до цих функцій, виховання дає змогу перебороти або послабити негативні наслідки соціалізації, надати їй гуманістичної орієнтації, дати запит на науковий потенціал для прогнозування й конструювання педагогічної стратегії й тактики» [12, 351].

У широкому соціальному розумінні Н. В. Якса ототожнює виховання із соціалізацією та розглядає його як процес і результат засвоєння й активного вироблення соціального досвіду людиною [15]. У широкому педагогічному розумінні виховання – цілеспрямований, організований та систематичний соціально-педагогічний процес формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості [14].

Формування всебічно та гармонійно розвиненої особистості студента реалізується завдяки виховній роботі в різних напрямках, із яких одним із провідних є фізичне виховання. У новій редакції Закону України «Про фізичну культуру та спорт» фізичне виховання різних груп населення – «напрямок фізичної культури, пов'язаний із процесом виховання особи, набуттям нею відповідних знань та умінь з використання рухової активності для всебічного розвитку, оздоровлення та забезпечення готовності до професійної діяльності та активної участі в суспільному житті» [5].

Фізичне виховання студентів, будучи особливою соціальною сферою діяльності, а також невід'ємною складовою їхнього загального виховання, надає соціалізації (у своїх межах) цілеспрямованого характеру та сприяє формуванню соціально значущих рис й особливостей особистості, які необхідні для успішного функціонування в освітньому середовищі університету.

Мінливі та динамічні обставини, умови й ситуації освітнього середовища університету актуалізують такий провідний складник соціалізації, як адаптація, який також може виступати її результатом. За М. П. Лукашевичем, соціалізацію розуміємо як процес взаємодії людини з довкіллям способом адаптації її в кожній зі сфер життєдіяльності, які змінюють одна одну. Будь-яка адаптація є особливою діяльністю людини щодо засвоєння нової конкретної соціальної ситуації, яка є суб'єктивно новою саме для цієї людини, додає соціального досвіду й цим підвищує рівень соціалізації [6].

Термін «адаптація» запозичено з біології, він означає пристосування організму до мінливих умов середовища. Із дещо видозміненим змістом у соціальних науках він став означати пристосування людини до умов соціального середовища. Адаптація до освітнього середовища як одного з рівнів соціального відбувається протягом усього періоду навчання, але найінтенсивніше вона розгортається на першому курсі.

Т. Б. Буяльською й співавторами [3] розроблено теоретичну модель адаптації студентів в умовах вищих навчальних закладів, яка ґрунтується на врахуванні зовнішніх і внутрішніх видів адаптації, синтез яких утворює поняття «загальна адаптація». Зовнішня включає професійну й соціальну, внутрішня – біологічну та соціальну адаптації. Цю систему автори визначають як «соціально-психологічну адаптацію» й включають до зазначених видів такі складники, як:

- професійний (профорієнтаційна адаптація; адаптація до умов навчального процесу);
- соціальний (призвичаювання студента до групи, усього студентського колективу; прийняття нормативно-правових норм вищого навчального закладу; засвоєння наукових та культурних традицій вищого навчального закладу; збагачення власного духовного досвіду новими формами моральної й культурної практики; адаптація до умов проживання в гуртожитку);
- біологічний (адаптація організму до нових умов (кліматичних, побутових, санітарних), режиму праці, сну, фізичних і нервових навантажень; режим та якість харчування);
- психологічний (стан психологічного задоволення (незадоволення), комфорту (дискомфорту), відчуття внутрішньої й зовнішньої гармонії (дисгармонії) від успішної (неуспішної) професійної, соціальної, біологічної адаптації; уміння здійснювати саморегуляцію поведінки та діяльності).

В умовах освітнього середовища університету, де зазначені види адаптації набувають організованого й цілеспрямованого характеру, стає актуальним пошук оптимізаційних педагогічних факторів та засобів. Такими факторами й засобами володіє фізичне виховання. За допомогою сприяння збе-

реженню та зміцненню здоров'я, підвищенню рівня працездатності, вихованню психофізичних якостей фізичне виховання створює, передумови для соціальної, біологічної й психологічної адаптацій.

У сучасних умовах якісна підготовка фахівців неможлива без інтенсифікації навчального процесу, у процесі якого студенти оволодівають знаннями, уміннями й навичками. Інтенсифікації навчального процесу в цьому випадку виступатиме провідним фактором збільшення навантаження на студентів, що значно підвищує вимоги до здоров'я, фізичної й розумової працездатності та психоемоційної стійкості студентів. Саме це й визначатиме спрямованість засобів і методів фізичного виховання для уникнення дезадаптації до навчального процесу.

Підвищення рівня здоров'я студентів у фізичному вихованні досліджено в роботі Ж. В. Малахової [7]. Указуючи на те що, педагогічна технологія, яка використовується в навчальному процесі, має бути здоров'яформувальною, автор пропонує використовувати термін «здоров'яформувальні технології» на відміну від терміна «здоров'язберігальна технологія». Ця позиція обґрунтовується низьким рівнем фізичного здоров'я більшості студентів та, зокрема тих із них, які належать до спеціальних медичних груп. Також автор пояснює, що зусилля педагогів і вчених спрямовуються на запобігання перевантаженню за допомогою «здоров'язберігальних технологій» як сукупності прийомів, методів, форм навчання та підходів до освітнього процесу у зв'язку з достатньо вивченим впливом постійної перевтоми на здоров'я учнів. Натомість здоров'яформувальні технології мають спрямовуватися на підвищення рівня фізичного й духовного здоров'я, мотивації до здорового способу життя, організації свого рухового режиму, який адекватний власному стану не тільки в навчальних заняттях із фізичного виховання, але й у позанавчальний час.

Увагу до фізичної та розумової працездатності студентів звернуто через необхідність підвищення адаптивних можливостей організму до значних за обсягом й інтенсивністю навчальних навантажень, що призводять до фізичного та розумового стомлення.

На підвищення фізичної й розумової працездатності засобами та методами фізичного виховання спрямовано наукову розвідку О. Т. Кузнецової [11]. Так, встановлено взаємозв'язок розумової й фізичної працездатності студентів із показниками рухової активності та фізичної підготовленості. За допомогою Гарвардського степ-тесту визначалася фізична працездатність. Розумову працездатність визначали за методикою В. Я. Анфімова з використанням коректурної буквенної таблиці та методикою Шульте для дослідження розумової витривалості. У результаті спрямованих засобів, методів і форм фізичного виховання показники розумової працездатності (зосередженість, стійкість та концентрація уваги) у студентів експериментальної групи збільшилися більше ніж у п'ять разів, коефіцієнт ефективності – майже у два, а коефіцієнт продуктивності – більше ніж утричі. Фізична працездатність покращилася внаслідок підвищення рівня фізичної підготовленості.

Основний напрям фізичного виховання студентів професійного спрямування – професійно-прикладна фізична підготовка. Саме завдяки їй найбільш конкретно реалізовується зв'язок фізичного виховання з майбутньою професійною діяльністю.

Професійно-прикладна фізична підготовка розглядається як складна система, що є підсистемою професійної підготовки та сприяє професійній адаптації, спочатку – на етапі початкової діяльності через організоване в навчальному закладі професійно спрямоване фізичне виховання, а потім – через професійно-прикладну фізичну самопідготовку або спеціально організовану підготовку на етапі професійної діяльності. Результат ППФП позначається терміном «професійно-прикладна фізична підготовленість» і характеризуються такими компонентами, як мотивація до професійно спрямованої фізичної підготовки; професійно орієнтовані знання, уміння й навички; психофізична підготовленість; працездатність; готовність до професійно-прикладної фізичної самопідготовки [2].

Призвичаювання до студентської групи та всього студентського колективу відбувається завдяки включенню студентів у систему міжособистісних відносин, освоєння ними соціальних статусів і ролей. У зв'язку з цим успішність призвичаювання визначатиметься характером цих процесів.

Рациональна методика організації фізичного виховання у ВНЗ здатна активізувати міжособистісні відносини. Зокрема, студенти, які мають багатий різносторонній фізкультурно-спортивний досвід (особливо представники спортивних ігор та інших командних видів спорту), перевершують своїх однокурсників за обсягом та інтенсивністю спілкування, комунікабельності, показниками самовизначення в студентському колективі. Показовим є також той факт, що з групи студентів із найбільш високим соціометричним статусом більшість (84,5 %) мають високий рівень фізичної та спортивної підготовки. Ця категорія студентів у два рази швидше призвичаюється до студентського колективу [10].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Сутність інтеграції студентів до освітнього середовища університету розкрито за допомогою складного й багатоаспектного процесу соціалізації. Провідним складником цього процесу виступає адаптація, яка найінтенсивніше розгортається на першому курсі. Використання засобів, методів та форм фізичного виховання сприяє інтеграції студентів до освітнього середовища університету завдяки оптимізації соціалізації й адаптації внаслідок формування соціально значущих рис особистості, збереження та зміцнення здоров'я, підвищення рівня розумової й фізичної працездатності, розвитку необхідних психофізичних якостей.

Джерела та література

1. Бартків О. С. Теоретичні аспекти інтеграції студентів з обмеженими можливостями у навчально-виховному середовищі навчального закладу / О. С. Бартків, О. Л. Дурманенко // Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки : зб. наук. пр. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 7 (15). – С. 13–20
2. Борейко Н. Ю. Педагогічні умови професійно-прикладної фізичної підготовки студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. Ю. Борейко – Луганськ, 2008 – 22 с.
3. Буяльська Т. Б. Робота кураторів академічних груп у вищому навчальному закладі : метод. посіб. // Т. Б. Буяльська, М. Д. Прищак, Л. А. Мацко. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 154 с.
4. Дмитриева О. В. Социализация личности студента в образовательном пространстве вуза : автор. дис. канд. пед. наук : 13.00.01. / О. В. Дмитриева. – Оренбург, 2004. – 24 с.
5. Закон України «Про фізичну культуру та спорт» в редакції від 17.11.2009 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>
6. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології : навч.-метод. посіб. / М. П. Лукашевич. – К. : [б. в.], 1998 – 112 с.
7. Малахова Ж. В. Здоров'яформуючі технології в процесі фізичного виховання студентів : автореф. дис. канд. наук з фіз. вих. і спорту : 24.00.02 / Ж. В. Малахова – К., 2013 – 24 с.
8. Мартинюк І. А. Основи соціалізації особистості в схемах, тезах і таблицях : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І. А. Мартинюк, Л. М. Омельченко. – К. : АграрМедіаГруп, 2012. – 404 с.
9. Михальченко М. Вища школа як соціальний інститут і механізм соціалізації молоді : монографія / кол. авт. : М. Михальченко (керівник), Т. Андрущенко, В. Баранівський, О. Бульвінська [та ін.]. – К. : Пед. думка, 2012. – 320 с.
10. Карпов В. Ю. Влияние физкультурно-спортивного опыта студентов на их адаптацию к обучению в ВУЗе / В. Ю. Карпов // Физическая культура. – 2005. – № 1. – С. 78–81.
11. Кузнецова О. Т. Фізична та розумова працездатність студентів з низьким рівнем фізичної підготовленості : автореф. дис. канд. наук з фіз. вих. і спорту : 24.00.02 / О. Т. Кузнецова. – Львів, 2005. – 22 с.
12. Ординський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. [для студ. навч. закл.] В. Л. Ординський. – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 472 с.
13. Церклевич В. С. Соціально-педагогічні умови інтеграції студентів з обмеженими можливостями у групі однокурсників вищого навчального закладу : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.05 / В. С. Церклевич. – К. : 2012 – 22 с.
14. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2010. – 456 с.
15. Якса Н. В. Основи педагогічних знань : навч. посіб. / Н. В. Якса. – К. : Знання, 2007. – 358 с.

Анотації

У роботі окреслено сутність інтеграції студентів до освітнього середовища в контексті складного й багатоаспектного процесу соціалізації, провідним складником якої є адаптація. За допомогою аналізу літературних джерел з'ясовано, що використання засобів, методів та форм фізичного виховання сприяє інтеграції студентів до освітнього середовища університету завдяки формуванню соціально значущих рис особистості, збереженню й зміцненню здоров'я, підвищенню рівня розумової та фізичної працездатності й розвитку необхідних психофізичних якостей.

Ключові слова: освітнє середовище, інтеграція, студенти, соціалізація, адаптація, фізичне виховання.

Иван Ополонец. Интеграция студентов в образовательную среду в процессе физического воспитания. В работе очерчена сущность интеграции студентов в образовательную среду в контексте сложного и многоаспектного процесса социализации, ведущим компонентом которой является адаптация. Путем анализа литературных источников установлено, что использование средств, методов и форм физического воспитания способствует интеграции студентов в образовательную среду университета путем формирования социально значимых черт личности, сохранение и укрепление здоровья, повышение уровня умственной и физической работоспособности и развития необходимых психофизических качеств.

Ключевые слова: образовательная среда, интеграция, студенты, социализация, адаптация, физическое воспитание.

Ivan Opolonets. Integration of Students into Educational Environment During the Process of Physical Education. In the article it is defined the essence of integration of students into educational environment in the context of complex and multiple-aspect process of socialization, the leading component of which is adaptation. By means of the analysis of literary sources it was determined that usage of means, methods and forms of physical education promotes integration of students into educational environment of a university by means of formation of socio-significant features of a personality, health preserving and strengthening, increasing the level of mental and physical workability and development of necessary psychophysiological qualities.

Key words: educational environment, integration, students, socialization, adaptation, physical education.